

[nová] Čeština
doma
& ve světě

1/2 2013

Nová čeština doma a ve světě

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

1/2 2013

Redakce:

Vedoucí redaktorka – Mgr. Kateřina Romaševská

Výkonná redaktorka – Mgr. Katarzyna Vaculová

Členové redakce – Mgr. Adriana Filas, Mgr. Oleksandr Sukhanek,

Mgr. Maria Simeunovich-Skvortsova

Korektorky – Mgr. Barbora Klímová, Mgr. Šárka Keslerová, Mgr. Olga Fojtíková

Adresa redakce:

Katedra jihoslovanských a balkanistických studií FF UK

nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 1

Tel. (+420) 221 619 347, E-mail: ncds@ff.cuni.cz

Objednávky vyřizuje:

Vydavatelství Filozofické fakulty UK v Praze,

náměstí Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1, e-mail: books@ff.cuni.cz

Grafická úprava, obálka & sazba: Studio Lacerta (www.sazba.cz)

Obsah

Úvodní slovo 9

Recenze / Bohemisté, máte slovo. Čeština ve srovnání s...

Anna Holečková
Schmid, Monika S. (2011): *Language attrition*
(*Key topics in sociolinguistics*)
Cambridge University Press 13

Hana Prokšová
Mareš, Petr (2012): *Nejen jazykem českým:*
studie o vícejazyčnosti v literatuře
Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 17

Jarmila Valková
Lída Holá, Pavla Bořilová (2012, 2011): *Čeština Expres 1 a 2*
Praha: Akropolis 23

Články / Bohemisté, máte slovo. Čeština ve srovnání s...

Lucie Břinková
Srozumitelnost psané češtiny v intrakulturní komunikaci Neslyšících 33

Arťom Andrejevič Indyčenko
K otázce užívání spisovné češtiny v Malopolsku a ve Slezsku v 15.-17. stol. 49

Jana Kocková
Jak se překládají ruské přechodníky 55

Magdalena Kroupová
Problematika neosémantizace internacionálního lexika
(*na materiálu češtiny, polštiny a slovenštiny*) 63

Michala Kutláková <i>Jak hodnotí obtížnost gramatických jevů češtiny žáci a studenti s němčinou jako rodným jazykem a jejich vyučující</i>	74
Marie Podobová <i>Dynamické a statické vyjádření lokace v češtině a ruštině</i>	94
Anna Rosová <i>Mandelštamův „Koncert na nádraží“ v překladu Jana Zábrany a Jiřího Kovtuna</i>	110
O autorech tohoto čísla	123

Schmid, Monika S. (2011):

Language attrition (Key topics in sociolinguistics).

Cambridge University Press

Anna Holečková

Jak už sám název napovídá, kniha Moniky S. Schmidové *Language attrition* se věnuje fenoménu jazykové atrice, jejím důsledkům a projevům v jazyce L1, a také způsobům, kterými je možno jazykovou atrici zkoumat. Kniha je rozdělena do pěti základních částí, které poskytují jak teoretické východisko výzkumu, tak i praktickou pomoc s plánováním a realizací vlastního výzkumu. Přestože jazyková atrice není ojedinělý jev, není této problematice věnována velká a soustavná pozornost ani u nás, ani ve světě. Závažným problémem, na který Schmidová upozorňuje, je fakt, že výzkum jazykové atrice nemá vypracovanou jednotnou metodologii a prakticky každý výzkumník si vytváří vlastní metody získávání a zpracování dat. Výsledky jednotlivých prací je proto prakticky nemožné porovnávat. Z tohoto důvodu se v jednotlivých pracích často opakují totožné, často začátečnické chyby a nepřesnosti. Také z těchto důvodů se Schmidová rozhodla napsat a vydat knihu *Language attrition*. Jejím záměrem je uvést čtenáře do problematiky jazykové atrice a zároveň představit způsoby, jimiž lze jazykovou atrici zkoumat.

První dvě části knihy poskytují teoretické východisko budoucího výzkumu. Vysvětlují termín jazykové atrice, jak se jazyková atrice projevuje a kde jsou její hranice. Schmidová chápe jazykovou atrici jako absolutní nebo částečné zapomínání jazyka L1 zdravým mluvčím, které může vést i k jazykové ztrátě. Jazyková atrice je tedy změna nebo ztráta gramatických i jiných prvků jazyka způsobená klesající možností použití jazyka. V našem jazykovém kontextu se pod jazykovou atrici rozumí: „súbor jazykových zmien, ku ktorým dochádza v ustupujúcom jazyku v stave nestabilného bilingvizmu, konečnou fázou atrície môže byť úplná strata jazyka.“ (Štefánik - Palcútová - Lanstyák 2003: 287). Je možné se setkat i se synonymickými termíny „jazykový úpadek“ (Lanstyák 2002: 414) nebo „jazykové vytlačení“ (Dressler 1999: 23).

Schmidová používá označení atritant, atritující jedinec (attriter) pro všechny bilingvní migranty, kteří žijí v jazykovém prostředí druhého jazyka (L2 prostředí). Podle Schmidové není jazyková atrice čistě jazykovým fenoménem, jde spíše o fenomén jazykového prostředí. Jazyková atrice vždy vzniká v důsledku změny životního prostředí, které má vliv i na

každodenně používaný jazyk. Východiskem pro definici jazykové atrice a atritantů je proto prostředí, ve kterém tito mluvčí žijí: atritující jedinec je ten, jehož životní okolí je jiné než to, ve kterém vyrůstal. Uvádí, že není možné vést jasnou hranici mezi migranty atritujícími (attriters) a neatritujícími (non-attriters). Zároveň je i složité vytvořit klasifikační stupnici podle stupně jazykové atrice. Podle jejích zkušeností může migrant, který dosáhl horšího výsledku v jedné úloze, být v jiné výrazně lepší. Zcela jiných výsledků by zase mohl dosáhnout v jiný čas, nebo v jiném prostředí. Kromě samotné skupiny atritantů je podle Schmidové nezbytné pracovat i s kontrolní skupinou. Kontrolní skupina by ideálně měla být co nejvíce podobná skupině atritujících respondentů (měla by mít stejný počet členů, totožné věkové, pohlavní, vzdělanostní a sociální složení...). Jediným rozdílem by mělo být to, že kontrolní skupina se skládá z mluvčích, kteří celý život žijí v zemi, ve které vyrostli a jsou tedy obklopeni prostředím L1.

Jazyková atrice je jev, který může zasahovat nejrůznější oblasti jazyka. Schmidová si všímá zejména lexikální oblasti a struktury jazyka (fonetiky, fonologie a gramatiky). Jejím cílem není podat úplný výčet fenoménů, které se při jazykové atrici vyskytují nebo mohou vyskytovat. Snaží se zejména demonstrovat a ilustrovat ty fenomény, které při výzkumu jazykové atrice můžeme očekávat. Využívá přitom soustavu mezijazykového ovlivňování vytvořenou A. Pavlenkovou (2004), která rozeznává čtyři typy ovlivňování: výpůjčka (borrowing), restrukturační (restructuring), konvergence (convergence) a posun (shift). Při výpůjčkách jsou prvky jazyka L2 integrovány do jazyka L1. Může jít o náhodné, jednorázově použité výpůjčky, ale také o výpůjčky ustálené v jazyce mluvčího. Restrukturační je založená na přehodnocení či ovlivnění prvků jazyka L1 na základě pravidel jazyka L2. Na rozdíl od výpůjček nejsou při restrukturační integrovány žádné nové prvky. Konvergence je nejčastější u typologicky podobných jazyků. Jedná se o přiblížení významu prvků jazyků L1 a L2 na základě podobné nebo totožné formy. Jazykový posun chápe Schmidová jako celkový nebo částečný posun prvků systému L1 k systému L2. Na rozdíl od Hamersové a Blanca, podle kterých se jazyková atrice a jazykový posun odlišují tím, že jazyková atrice představuje ztrátu nebo změnu jazykových schopností jednotlivce, zatímco jazykový posun je mezigenerační fenomén (Hamers – Blanc 2003: 301), Schmidová chápe jazykový posun jako proces postihující i jednotlivce. Nejzřetelněji se projevuje v oblasti fonologie.

Nejvíce změn v jazyce L1 je samozřejmě možno pozorovat v lexikální oblasti, která nejspíše přijímá nové prvky nebo mění významy prvků již

existujících v slovní zásobě. Podle Schmidové je nejhodnější vycházet při výzkumu jazykové atrice slovní zásoby z nahrávek běžných rozhovorů a analyzovat je pomocí výpočtu poměru type/token (type-token ratio), detailní jazykové analýzy slovních druhů a zkoumáním hezitace. Snadnější by samozřejmě bylo využití obrázkových testů a sledování času, který respondent potřebuje na správné označení zobrazovaného předmětu. Výsledky takového testování však nemusí být shodné se skutečnou komunikační kompetencí respondenta. Schmidová také připomíná, že výzkum jazykové atrice je založený na zjištění a zkoumání toho, co mluvčímu v jazyce chybí. V experimentálních podmínkách je tento úkol velmi obtížný.

Komplikovanější situace je při pozorování atrice v struktuře jazyka. Schmidová předpokládá, že migranti, kteří opustili svou mateřskou zemi až poté, co se stabilizoval jejich fonologický a gramatický systém v jazyce L₁, budou značně imunní vůči změně či ztrátě této kompetence a to i přesto, že jazyk L₁ nepoužívali celá léta. Tyto oblasti podléhají atrici výrazně méně než oblast slovní zásoby. Schmidová si dokonce klade otázku, zda je vůbec možné v oblasti fonetiky a fonologie mluvit o jazykové atrici. Neznámelo by to totiž pouze to, že takovýto mluvčí artikuluje jisté zvuky jiným způsobem, tedy že nezní jako rodilý mluvčí, ale také to, že není schopen jisté fonémy nebo fonémické rozdíly produkovat a rozeznávat. Tací mluvčí prozatím podle Schmidové nebyli zaznamenáni. Zároveň i případy gramatické atrice jsou pouze ojedinělé. Schmidová proto pochybuje, že atritovaní jedinci jsou schopni zcela ztratit gramatickou kompetenci v jazyce L₁.

Jak ukazuje výzkum Schmidové, mezi jednotlivými atritovanými jedinci mohou existovat veliké rozdíly. Na jazykovou atrici mají značný vliv individuální podmínky, postoje a pozadí migrantů. Významnou roli hraje zejména věk, ve kterém jedinec emigroval, zdali v dětství, nebo už v dospělosti. Tento faktor je podle Schmidové zcela zásadní. Migrace před pubertou a po pubertě a její dopad na jazyk jedince jsou podle ní dvě zcela odlišné věci, které by neměly být nazývány stejným termínem. O jazykové atrici můžeme mluvit pouze u jedinců, kteří emigrovali v postpubertálním věku. Předpubertální jedinci ještě nemají ukončený jazykový vývoj v jazyce L₁ a jsou proto chápáni jako neúplní mluvčí. Další důležitý faktor, který Schmidová uvádí, jsou osobní postoje a identita jedince. Na příkladech svých respondentů (německých Židů) demonstruje, jaký vliv může mít traumatický průběh migrace na jazykovou atrici. Negativní zážitek se může spojit s odmítáním původní identity, jazyka a kultury a dále snahou po nejrychlejší asimilaci.

Třetí až pátá část knihy podrobně přibližuje postupy, které je možno využít i při realizaci vlastního výzkumu. Třetí část je zaměřena na to, co bychom si měli stanovit ještě předtím, než se pustíme do terénního výzkumu. Jak velký by měl být výzkumný vzorek a jaké by mělo být jeho složení (jaké parametry si zvolíme při sestavování skupiny, např. věk, pohlaví, délku pobytu...), jak sestavit kontrolní skupinu, jaké závislé proměnné jsou pro nás relevantní. Schmidová se nesnaží naplánovat náš výzkum místo nás, jde jí spíše o to, ukázat, jaké jsou možnosti výzkumu, s jakými problémy se můžeme setkat, zaměříme-li se příliš striktně na jednu oblast, nebo naopak pojmem-li výzkum příliš široce.

Čtvrtá část se zaměřuje na různé experimentální testovací postupy, které se při výzkumu jazykové atrice používají. Sestavit metodologický rámec výzkumu jazykové atrice Schmidová považuje za zcela zásadní a pro posun v této oblasti také za naprosto nezbytné, proto se také se svými studenty na tuto oblast v posledních letech zaměřila. Soustřeďuje se především na testování lexikální zásoby a gramatického systému. Každý z představovaných způsobů testování je stručně popsán, často je doprovázen i ilustracemi. Na závěr je vždy připojena přehledná tabulka, která sumarizuje základní informace o testu, jeho název, jakou jazykovou oblast zkoumá, jaké technické vybavení je k němu potřeba, kde bylo toto testování využito a kde o něm můžeme získat více informací. Velice užitečné je také poukázání na výhody a nevýhody jednotlivých způsobů testování. I v této části Schmidová doporučuje využívat především data získaná z nahrávek volné řeči, která považuje za nejobektivnější.

Závěrečná, pátá část knihy je věnována kódování a analýze dat. Základní rada zní: nejprve kódovat, až poté interpretovat. Kromě cenných rad jak postupovat, nebo naopak čeho se raději vyvarovat, je v této části množství užitečných odkazů a linků na systémy kódování a transkribování nahrávek, a také návody, jak s těmito systémy pracovat. Schmidová klade velký důraz na statistickou interpretaci dat, proto se věnuje také základům deskriptivní a inferenční statistiky. Bezesporu užitečná je i kapitola o vizualizaci sesbíraných dat, která je opět doplněna množstvím odkazů na příslušné systémy.

Knihla Moniky S. Schmidové *Language Attrition* je výborným úvodem ke studiu jazykové atrice. Je velmi přehledně a srozumitelně uspořádaná. Jednotlivé kapitoly na sebe logicky navazují a zajišťují, že čtenář je dobře teoreticky připravený na to, co ho čeká v následující kapitole. Teoretická i praktická část jsou plné příkladů a ilustrací, které ještě více usnadňují po-

chopení dané problematiky. Sympatické jsou také osobní poznámky a postřehy nesoucí se v méně formálním stylu, které se v barevně odlišených tabulkách vyskytují v každé kapitole knihy. Velmi užitečné je i množství odkazů a linků, které skutečně mohou pomoci při realizaci vlastního výzkumu. Velký důraz je kladen na jednoznačné terminologické vymezení dané problematiky a vypracování a navržnutí jednotné metodologie výzkumu jazykové atrice. Kniha *Language attrition* je poutavé a zajímavé čtení vhodné především pro magisterské a doktorandské studenty zabývající se problematikou jazykové atrice, stejně jako pro jejich učitele a další odborníky mající zájem o tuto výzkumnou oblast.

Bibliografie:

- Schmid, M. S. (2011): *Language attrition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dressler, W. U. (1999): Smrt jazykov, in: Ondrejovič, S. (ed.), *Sociolinguistica Slovaca 4, Slovensčina v kontaktoch a konfliktoch s inými jazykmi*. Bratislava: SAV, s. 23.
- Hamers, J. F. - Blanc, M. H. A. (2003): *Bilinguality and Bilingualism*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 301.
- Lanstyák, I. (2002): Maďarčina na Slovensku - studia z variačnej sociolingvistiky, *Sociologický časopis - Czech Sociological Review* 38, 4, s. 414.
- Pavlenko, A. (2004): L2 influence and L1 attrition in adult bilingualism, in: Schmid, M. S. - Köpcke, B. - Keijzer, M. - Weilemar, L. (eds.), *First Language Attrition: Interdisciplinary Perspectives on Methodological Issues*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 47-59.
- Štefánik, J. - Palcútová, M. - Lanstyák, I. (2003): Terminologický slovník, in: Štefánik, J. (ed.), *Antológia bilingvizmu*. Bratislava: Academia Electronic Press, s. 287.

